

DAGENS NYHETER.

måndag 25 november 2013

Intervju

Maud Nycander: "Stillbilden blev för begränsande"

Med en stor dos respekt och värme närmar sig Maud Nycander människorna hon skildrar i sina dokumentärfilmer.

● Maud Nycanders film "Fotografen från Riga" börjar och slutar med att Inta Ruka badar i ett badkar som står ute i det fria, i grönskan i Latgale i östra Lettland, ett område där hon skildrat människor med sin Rolleiflex och dit Maud Nycander också följt henne för sin senaste film, "Vägens ände".

Båda dessa filmer visas just nu på Fotografiska museet i Stockholm i samband med utställningen "You and me", ett rikt urval av Inta Rukas inkännande porträtt av vanliga människor i hennes närhet och människor som hon råkat träffa i sitt Lettland.

Det finns en subtil och samtidigt högst naturlig förklaring till scenen med fotografen lyckligt badande i det fria.

Scenen/bilden är en homage, en hyllning till Sune Jonsson, den svenske mästerefotografen som dog för fyra år sedan, 79 år gammal, berättar Maud Nycander och fnissar lätt.

Idén föddes när de filmade i Latgale och fann ett badkar på en äng, och den låg nära till hands för de båda väninnorna. En av Sune Jonssons mest kända bilder visar en äldre man vid namn Gustav Karlsson när han tar sig ett bad i ett liknande badkar i det fria hemma i Altsjö. Sune Jonsson tog sin svartvita bild av Gustav Karlsson 1969. Filmteamets kamera var laddad med färg när Inta Ruka badade.

Maud Nycander fick Sune Jonsson-priset förra året för sitt

I dokumentärfilmaren Maud Nycanders senaste film "Vägens ände" spelar Inta Rukas magiska foton en central roll. Inta Ruka fotograferar med en Rolleiflex-kamera. Det är i en sådan kamera Maud Nycander syns på denna bild.

Foto: Fredrik Funck

arbete i hans anda, och Jonsson var en av hennes husgudar som stillbildsfotograf.

– Och Inta, ja, hon är ju Lettlands Sune Jonsson, konstaterar Maud Nycander enkelt.

”Fotografen från Riga” är en i Maud Nycanders långa rad av uppmärksammade och prisbelönta dokumentärfilmer.

Några andra:

2004 gjorde hon en film om Latin Kings, som hon hade träffat som stillbildsfotograf långt tidigare, innan de var kända. Tre år senare gjorde hon ”Nunnan”, som handlar om den nittonåriga Marta i Västergötland som lämnar sin djupt troende katolska familj och går i karmeliterkloster under namnet Maria av Bebådelsen. Filmen utsågs till bästa tv-dokumentär vid Prix Italia 2007 och fick en guldbagge som bästa dokumentärfilm 2008. ”Sluten avdelning” (2010) är en banbrytande skildring av psykvård inifrån, och förra året blev hennes och Kristina Lindströms film om Olof Palme grundligt hyllad, både i bio- och tv-version.

Några dagar innan vi träffar Maud Nycander hade ”Fotografen från Riga” än en gång visats i tv, och än en gång hade den väckt stor beundran bland tv-kritikerna. ”Nycander är en av de stora i genren”, utropade Fredrik Virtanen i Aftonbladet och jämför henne med Tom Alandh.

I denna film liksom i flera andra av sina filmer är Maud Nycander själv närvarande. Hon bjuder på sig själv och sin bakgrund, stannar inte vid att vara en registrerande iakttagare. En utgångspunkt i ”Nunnan” var att hon som icke-troende hade mycket svårt att förstå hur en ung kvinna kunde ge upp familj och vanligt liv för att i stället leva i ett slutet kloster och gå upp i Gud. Eftersom filmen också behövde en berättarröst valde hon att berätta om sina egna frågor och sin egen nyfikenhet i filmen. I inledningen till ”Sluten avdelning” sitter hon själv i ett väntrum på avdelningen för psykiskt sjuka med sin kamera i knäet; hon ser lite ängslig och undrande ut inför vad som väntar henne.

– Jag har länge undrat över hur det är på en sluten psykiatrisk

Maud Nycander har både sitt hem och sitt kontor på Södermalm i Stockholm. Här på gården utanför kontoret.

Foto: Fredrik Funck

Maud Nycander tillsammans med Daina Taveres, huvudpersonen i filmen ”Vägens ände”.

Kristina Lindström (t v) och Maud Nycander i klipprummet under arbetet med ”Palme”.

Foto: REBECCA UHLIN / DN / TT

avdelning. Vad finns bakom dessa låsta dörrar, en värld med föreställningar om galenskap, tvång och tunga mediciner?

Filmen försöker ge ett svar på den fråga hon ställer i filmens ljudspår, som speaker.

I "Fotografen från Riga" var det naturligt, ja självklart att inte stanna vid Inta Ruka. Maud Nycander vidgade sin film till en berättelse också om henne själv, om två kvinnliga fotografer som verkade på var sin sida om järnridån. Därmed blev jämförelsen mellan Sverige och Lettland mycket tydlig, detta grannland Lettland som vi i Sverige visste betydligt mindre om än vi borde innan järnridån föll.

Så här berättar Maud Nycander i filmen till bilder från de båda väninnornas uppväxt och verksamhet som fotografer.

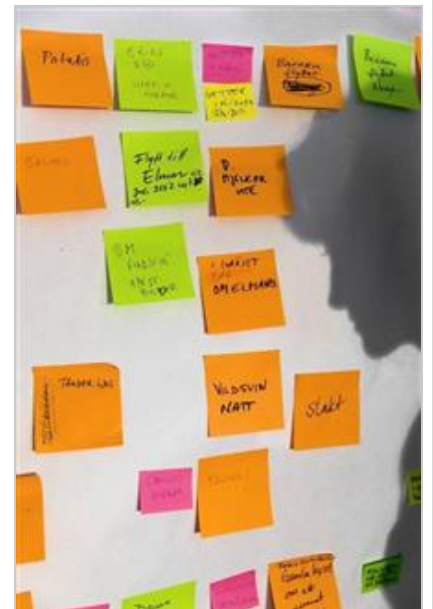
– Inta och jag är vänner. Vi är båda fotografer och jämngamla. Men vi har växt upp i två helt olika världar. Jag växte upp i en villaförort i Stockholm. Inta växte upp i en kommunal arbetarbostad i Riga. Familjen bodde i ett rum på tio kvadrat. Köket delade de med två andra familjer. Lettland var en del av det kommunistiska Sovjetunionen och Inta var pionjär som fostrades i de kollektiva idealen. I Sverige fostrades vi att förverkliga oss själva.

– Hon fotograferade människor vars liv präglades av den tid då de röda fanorna styrde över Lettland.

– Medan Inta tog bilder på landsbygden i Lettland fotograferade jag raggare på Kungsgatan i Stockholm. Jag reste till Sydafrika och Nicaragua. Jag åkte till de platser som för min generation symboliserade orättvisor och förtryck. För mig hade röda fanor en helt annan innebörd. Vad som samtidigt pågick i vårt grannland måste jag i ärlighetens namn erkänna att jag inte brydde mig särskilt mycket om.

Så långt "Fotografen från Riga".

Maud Nycander arbetar gärna, och ofta av nödvändighet, länge med sina filmer. Idén till filmen om Inta Ruka fick hon kort efter det att de träffades första gången. Det var 1997 i Riga. Hon hade då börjat arbeta mera med tv men hade en fotoutställning i den lettiska huvudstaden tillsammans med sin

På väggen i Maud Nycanders kontor hänger lappar kvar från ett synopsis till "Vägens ände". Filmen visas just nu på Fotografiska i Stockholm och sänds i SVT på juldagen.

Foto: Fredrik Funck

1992 Träffar mannen Lars Tunbjörk.

Foto: Jessica Gow / TT

man, fotografen Lars Tunbjörk.

Han ställde ut sina bilder om Sverige, "landet utom sig", och Maud ställde ut bilder av svenska ungdomar. Utställningen hade ordnats av den lettiske fotografen Andrej Grants, som Maud hade träffat på en workshop i Göteborg.

– Jag blev kompis med Andrej och lärde känna Inta genom honom. Jag träffade henne först på utställningen och i hennes mörkrum, senare på svenska ambassaden, där hon kom dragande med sin stadvagn. Jag gillar hennes bilder. Hon är en så intagande person, så rolig. Hon inkluderar alla hon träffar. (Inta Ruka städar fortfarande på ambassaden i Riga; trots att hon numera är en internationellt erkänd fotograf och tjänar hyfsat på sina bilder vill hon ha ett fast jobb, för trygghetens skull.)

Närheten mellan Maud Nycander och Inta Ruka genomsyrar "Fotografen från Riga". En av dem de besökte tillsammans i Latgale var Daina Tavere, som Inta har fotograferat under många år, ända sedan Sovjettiden. Senare bestämde sig Maud Nycander för att göra en film om Daina, med hjälp av Inta som tolk och dörröppnare och Lars Tunbjörk som filmare. Det blev "Vägens ände", som nu visas på Fotografiska och som ska sändas i SVT på juldagen.

Det är en märklig film om en kärv och samtidigt mjuk kvinna som lever under primitiva och asketiska, nästan 1800-talsmässiga förhållanden långt från allfarvägarna. Den är också ett fint exempel på Maud Nycanders förmåga att vinna förtroende hos de människor hon vill skildra, och hur hon använder detta förtroende i sina filmer med respekt och stor värme.

När filmen visades på biografen Zita i Stockholm i oktober noterade Inta Ruka att hennes nära vän Daina hade berättat saker och ting för Maud Nycander som hon aldrig tidigare sagt något om till henne, Inta.

Bland mycket annat avslöjade Daina för Maud Nycander varför hon hade lämnat sina två barn för att kunna flytta ihop med en ny man sedan hon blivit änka. I filmen döljer inte de två nu vuxna barnen inför Maud Nycanders frågor vad de känner inför

2008 Vinner guldbagge för "Nunnan".

Foto: JANERIK HENRIKSSON / TT

Inta Ruka, fotograf: "Jag var med när 'Vägens ände' filmades. Jag tolkade, och det var en fantastisk tid för mig. Jag såg hur Maud och Lars arbetade hårt och hur de lade ned hela sin själ i arbetet med filmen. Jag ser att Maud verkligen är intresserad av de människor hon berättar om. Hon gör det med stor respekt och kärlek. Jag är verkligen stolt över henne, och det är fantastiskt att vara hennes vän."

Foto: Maud Nycander

det som hände då, för länge sedan.

Samma slags förtroende genomsyrar filmer som "Sluten avdelning" och "Nunnan". Hur bär hon sig åt?

Maud Nycander funderar en stund innan hon svarar.

– Man måste vara väldigt ärlig. Jag pushar sällan, försöker inte övertala någon. Folk känner på sig om man försöker manipulera dem, om man trycker på för hårt. Det är en sak att göra en dokumentär om till exempel Latin Kings, de har ju ett egenintresse av en dokumentärfilm om dem.

Nej, något egenintresse hade inte patienterna på avdelning 6 på S:t Görans sjukhus, som skildras i "Sluten avdelning". Maud Nycander frågade dem tidigt om de verkligen ville ställa upp. Hon uppmanade dem att tala med sina anhöriga och att verkligen fundera på om de ville vara med.

– Många sade nej, men de som ställde upp gjorde det för att det kunde hjälpa andra. Det var en stor solidaritetshandling.

Maud Nycander hade gjort två filmer tidigare om psykiatri och behandlingen av psykiskt sjuka, båda huvudsakligen baserade på arkivmaterial. "Rum för sjuka själar" (2006), om mentalvårdens historia och "Konstnärinnan på avd. 22" (2009), som handlar om Ester Henning, som skrevs in på mentalsjukhus 1916 och fick stanna till sin död nästan 60 år senare.

– Men det fanns nästan ingen film om en psykiatrisk avdelning inifrån, det var ett slutet rum som inte hade skildrats. Jag var nyfiken på hur det fungerar i dag.

Hon hade en bra kontaktperson och ingång i Rickard Flodin, överläkaren på avdelning 6. De gick i parallellklasser i Jakobsberg under skoltiden och kände dessutom varandra som aktiva fältbiologer i ungdomen. Richard Flodin spelar en viktig roll i filmen.

Det är också typiskt för Maud Nycander att hon inbjöd patienterna att följa arbetet med filmen i klipprummet och sedan, när filmen väl var färdig, bjöd hem dem till sig så att alla kunde titta på den när den visades i tv.

Hur började det?

Rickard Flodin, läkare: "Jag känner Maud som en människa med god moral och en bra känsla för de etiska problem det kan medföra att skildra utsatta människor. Därför tvekade jag inte när hon ville göra en film från den psykiatriska avdelningen på S:t Görans. Hon vann snabbt personalens förtroende, bland annat genom sin stora iakttagelseförmåga, och patienternas genom att bara finnas där och vänta tills de började berätta och öppna sig."

Maud Nycander

Namn: Maud Hanna Bodil Nycander.

Född: 28 september 1960 i Järfälla.

Bor: Lägenhet på Söder i Stockholm.

Familj: Sambo med fotografen Lars Tunbjörk med vilken hon har två döttrar, Olga och Ella.

Aktuell: Med filmen "Vägens ände", som handlar om Daina Tavere, som bor ensam under primitiva förhållanden i östra

Maud Nycander blev fotograf av det enkla skälet att hon tyckte att det var roligt att fotografera. Hon valde bort gymnasiet och började på en tvåårig yrkesskola för foto efter nian. I bakgrunden fanns också en viss skoltrötthet, säger hon, och att hon var dyslektiker ”utan att förstå det”.

– Nej, jag gick inte på någon annan fotoskola efter detta. Inte hos Christer Strömholm, inte på Biskops Arnö ...

Till skillnad från många andra fotografer i Maud Nycanders fotogeneration, alltså. Men det gick bra ändå. Efter yrkesskolan hamnade hon på Saftra, en frilansgrupp som var starkt inriktad på dokumentärfoto, framför allt det hon beskriver som politisk och samhällsengagerad fotografi.

Där verkade fotografer som Anders Petersen, Ann Christine Eek och Jean Hermansson. Maud Nycander pryade först, framkallade film och kopierade bilder åt de andra. Hon fick ta de fotouppdrag som de andra inte ville ha. Hon frilansade för tidningar som FiB/Kulturfront, ETC, Arbetaren, Pockettidningen R, Ottar och fackförbundstidningarna. Hon fotograferade ofta ungdomar i förorterna. Hennes första bok hette ”Choppers” och handlade om en motorcykelklubb.

– Det var innan Hell’s Angels kom. Den där klubben hade sina rötter i hippierörelsen. Jag träffade dem när jag sanerade olja i skärgården som fältbiolog. Jag hade ställt upp som frivillig, de hade tagit jobbet som ett påhugg. Jag tyckte att de var spännande. De brukade hämta mig, jag var ju så ung, 20 år eller så, jag fick åka med dem och plåta dem ...

Hon köpte till och med en hoj tillsammans med en kompis, men hon slutade åka sedan hon kört omkull en gång. ”Det är nog det bästa beslut jag tagit”.

Bakom yrkesvalet fanns också möjligheten att resa, se världen. Hon reste till Sydafrika, Latinamerika, Nicaragua, där hon bodde sammanlagt ett år under en femårsperiod. Det blev en bok om Nicaragua också, ”Drömmarnas bakgård”.

I ”Fotografen från Riga” talar du om de röda fanorna ...

– Jag var aldrig med i något politiskt parti. Jag var aktiv i Folkkampanjen mot kärnkraft och har en bakgrund mer i

Lettland. Filmen visas nu på Fotografiska i Stockholm och ska visas i SVT på juldagen. På Fotografiska visas också Maud Nycanders film om den lettiska fotografen Inta Ruka.

Mitt liv i årtal

1960

Föds i Järfälla utanför Stockholm, dotter till DN:s förre chefredaktör Svante Nycander och hans hustru Viola. En syster, en bror.

1978

Går ut yrkesskola med fotoinriktning. Börjar på frilansgruppen Saftra.

1983

Ger ut första fotoboken, ”Choppers”.

1985

Reser till Nicaragua första gången.

1989

Spelar huvudrollen i Mikael Wiströms film ”Brev från paradiset”.

1992

Träffar mannen Lars Tunbjörk.

1995

Dottern Olga föds.

1996

Börjar på ungdomsprogrammet ”Elbyl” på SVT.

1997

”Hiphop”, en fotoutställning i Riga. Träffar Inta Ruka.

1998

Dottern Ella föds.

2001

Den första dokumentärfilmen, ”Häktet”.

2007

miljörörelsen än inom partipolitiken. Men samtidigt, det var ju ett slags politiskt val att resa till Sydafrika och Nicaragua.

Varför gick du över till film?

– Dels blev det jag ville göra som fotograf helt omodernt med postmodernismen på 90-talet – det var svårt att väcka intresse för det man gjorde, och hopplöst att försörja sig som fotograf. Dels tyckte jag att stillbilden blev begränsande. Estetiken är så viktig i stillbilden, och jag är egentligen inte primärt intresserad av estetik. Även om bilden är jätteviktig är själva berättelsen överordnad. Jag tyckte inte att jag nådde ända fram som stillbildsfotograf. När man gör film kan man lägga till så många andra komponenter, man kan lägga på musik, göra ännu en intervju, klippa så att berättelsen blir tydlig.

Vad driver dig?

– Jag tycker att det är väldigt roligt att gå in i saker och ting, att få lära sig, att vända och vrida på ett problem eller en berättelse. Och så finns det vissa saker man verkligen brinner för. Jag tycker nog att "Sluten avdelning" är det viktigaste jag gjort. Den berättar om något som det fanns skam och skuld omkring, något tabubelagt. Detta hyschhysch ... att kunna göra något om detta, som dokumentärfilmare...

För några år sedan fick Maud Nycander förtroendet att tillsammans med Kristina Lindström, som hon samarbetat med på tv många gånger tidigare, göra "Palme", filmen om den kanske mest spännande och mest karismatiska av alla svenska politiker i modern tid. Filmen blev en stor framgång, allmänt hyllad av både kritiker och publik, och den blev ett genombrott inför en bredare allmänhet för de båda filmskaparna.

Detta ledde, inte överraskande, till att Maud Nycander kontaktades av flera filmbolag om nya projekt. Det mest intressanta kom från bolaget Filmlance och handlade om Astrid Lindgren.

– Det var ju ett drömprojekt. En film om Astrid Lindgren! Hon som har påverkat vårt sätt att se på barn så oerhört mycket. Hon har fostrat oss att se världen ur barnens perspektiv på ett sätt som vi bara kan ana.

Vinner Prix Italia i dokumentärklassen för "Nunnan".

2008

Vinner guldbagge för "Nunnan".

2012

Hyllas allmänt för filmen "Palme", gjord tillsammans med Kristina Lindström.

Så arbetet inleddes, Astrid Lindgrens familj ställde upp. Dessvärre visade det sig att Maud Nycanders tidigare samarbetspartner och vän Kristina Lindström på SVT samtidigt och oberoende hade inlett ett liknande projekt. Förhandlingar om ett samarbete ledde ingenstans. När det stod klart att SVT blockerade Maud Nycander från att använda material om Astrid Lindgren i SVT-arkivet hade hon och filmbolaget inget annat val än att lägga ned projektet.

– Det handlar bland annat om tidigare intervjuer och dokumentärprogram om Astrid. Utan detta källmaterial kan man inte göra en film om henne, säger Maud Nycander, och hon kan inte dölja att hon är mycket sorgsen över det inträffade. Så för ovanlighetens skull har hon just nu ingen ny film på gång. Men minnet och möjligheten lever alltid vidare. Hon kommer att göra fler filmer, och i slutet av november ska hon vara med när Inta Ruka hänger sin utställning på Hälsinglands museum med bilder av hälsingebönder.

Kurt Mälarstedt

Chefredaktör: **Peter Wolodarski**. Vd: **Gunilla Herlitz**. Redaktionschef: **Caspar Opitz**. Utrikeschef: **Pia Skagermark**. Kulturchef: **Björn Wiman**. Chef leddarredaktionen: **Johannes Åman**. Chef DN.se: **Anna Åberg** © Dagens Nyheter AB 2013.